

Uchwała z dnia 8 marca 2012 r., III CZP 95/11

Sędzia SN Kazimierz Zawada (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Mirosław Bączyk

Sędzia SN Dariusz Dończyk

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Sławomira K., kuratora "A." sp. z o.o. w G. przeciwko "A." sp. z o.o. w G. o rozwiązanie spółki, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 8 marca 2012 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w Katowicach postanowieniem z dnia 13 grudnia 2011 r.:

"Czy kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy – sąd rejestrowy na podstawie art. 42 § 1 k.c. jest legitymowany do wytoczenia powództwa przeciwko spółce z ograniczoną odpowiedzialnością o jej rozwiązanie na podstawie art. 271 pkt 1 k.s.h.,

a w przypadku odpowiedzi pozytywnej:

czy w postępowaniu o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością prowadzonym z powództwa kuratora ustanowionego na podstawie art. 42 § 1 k.c., sąd orzekający może ustanowić kuratora procesowego dla pozwanej spółki nie posiadającej organów uprawnionych do jej reprezentacji?"

podjął uchwałę:

Kurator ustanowiony na podstawie art. 42 § 1 k.c. dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością może, jeżeli został do tego umocowany, wystąpić do sądu w imieniu reprezentowanej spółki z wnioskiem o jej rozwiązanie.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 28 października 2011 r., powołując się na art. 355 § 1 k.p.c., umorzył postępowanie o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością "A." w G., wytoczone przez kuratora ustanowionego dla tej spółki na podstawie art. 42 § 1 k.c. Wyjaśnił, że postępowanie nie mogło być prowadzone ze względu na będący przyczyną ustanowienia kuratora brak organu uprawnionego do reprezentowania pozwanej spółki. Działania kuratora nie doprowadziły do powołania tego organu. Nie było także podstaw do ustanowienia przez sąd dla pozwanej spółki kuratora z powołaniem się na art. 69 lub 143 k.p.c. albo art. 253 § 2 k.s.h.

Podczas rozpoznawania zażalenia powoda Sąd Apelacyjny powziął wątpliwości co do tego, czy kurator ustanowiony przez sąd na podstawie art. 42 § 1 k.c. jest legitymowany do wytoczenia powództwa przeciwko spółce z ograniczoną odpowiedzialnością o jej rozwiązanie na podstawie art. 271 pkt 1 k.s.h., a jeżeli tak, to czy w postępowaniu o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością wszczętym na skutek pozwu tego kuratora sąd może ustanowić kuratora dla pozwanej spółki niemającej organu uprawnionego do jej reprezentowania. Wskazał na rozbieżne – w jego ocenie – orzeczenia Sądu Najwyższego, tj. wyrok z dnia 20 listopada 2009 r., III CSK 57/09 (nie publ.), z którego może wynikać, że kurator ustanowiony na podstawie art. 42 k.c. nie jest legitymowany do wystąpienia o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, oraz na postanowienie z dnia 30 maja 2008 r., III CZP 40/08 (nie publ.), w którym wyjaśniono, że kurator ustanowiony na podstawie art. 42 § 1 k.c. może być legitymowany do wszczęcia postępowania zmierzającego do urzeczywistnienia celu określonego w tym przepisie. Wynik rozstrzygnięcia drugiego zagadnienia prawnego w ocenie Sądu Apelacyjnego powinien zależeć od stanowiska zajętego w kwestii dopuszczalności

powołania dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w procesie o jej rozwiązanie kuratora sądowego na podstawie stosowanego *per analogiam* art. 253 § 2 k.s.h.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 38 k.c., osoba prawna działa, tj. prowadzi swoje sprawy (sfera stosunków wewnętrznych), jak i podejmuje czynności związane z jej reprezentacją (sfera stosunków zewnętrznych), przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i opartym na niej statucie. Nieraz jednak działanie osoby prawnej przez organy napotyka trudności, a nawet staje się niemożliwe. Z myślą o takich sytuacjach ustawodawca przewiduje pewne rozwiązania o charakterze zastępczym lub zapobiegawczym. Jednym z nich jest regulacja zawarta w art. 42 k.c., a jej dopełnieniem w płaszczyźnie materialnoprawnej są przepisy prawa rodzinnego i opiekuńczego o kurateli i – na podstawie odesłania zamieszczonego w art. 178 § 2 k.r.o. – niektóre przepisy tego kodeksu o opiece.

Według art. 42 k.c., dotyczącego – po nowelizacji ustawą z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321) – ogółu osób prawnych, jeżeli osoba prawna z powodu braku powołanych do tego organów nie może prowadzić swoich spraw, sąd ustanawia dla niej kuratora, który powinien postarać się niezwłocznie o powołanie organów osoby prawnej, w razie zaś potrzeby o jej likwidację. Z brzmienia art. 42 § 1 k.c. wynika więc, że przesłankami ustanowienia kuratora dla osoby prawnej jest brak organów powołanych do prowadzenia spraw osoby prawnej oraz będąca skutkiem tego braku niemożność prowadzenia swych praw przez osobę prawną. Jeżeli chodzi o spółki kapitałowe (art. 4 § 1 pkt 2 i art. 12 k.s.h.), organem, który co do zasady prowadzi sprawy, a zarazem reprezentuje spółkę jest zarząd (art. 201 § 1 i art. 368 § 1 k.s.h.). Brak zarządu w spółce kapitałowej – obojętnie, czy dlatego, że nie został powołany, czy dlatego, że nie jest, z jakiegokolwiek przyczyny, należycie obsadzony – oznacza więc brak organów powołanych do prowadzenia spraw osoby prawnej w rozumieniu art. 42 § 1 k.c. Spowodowana brakiem zarządu spółki niemożność prowadzenia przez nią swych spraw występuje, uwzględniając cel omawianej regulacji, tylko wtedy, gdy zakłócenie w działaniu spółki nie ma charakteru jednostkowego i wykazuje cechę pewnej trwałości (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 1993 r., III CZP 47/93, OSNC 1993, nr 11, poz. 202). Wobec tego, że zarząd lub inaczej

nazwany organ wykonawczy osoby prawnej w zasadzie nie tylko prowadzi sprawy w zakresie stosunków wewnętrznych, ale i reprezentuje osobę prawną na zewnątrz, prowadzenie spraw, o którym mowa w art. 42 § 1 k.c., musi być rozumiane szerzej niż na tle art. 201 § 1 i art. 368 § 1 k.s.h., tj. obejmować także reprezentację osoby prawnej. Niemożność prowadzenia przez spółkę kapitałową swych spraw w rozumieniu art. 42 § 1 k.c. wystąpi więc zarówno wtedy, gdy spółka z powodu braku zarządu nie może prowadzić swych spraw jedynie w stosunkach wewnętrznych (ponieważ czynności prawne w jej imieniu podejmują np. prokurenci), jak i wtedy, gdy z powodu braku zarządu nie może zarówno prowadzić swych spraw w stosunkach wewnętrznych, jak i działać na zewnątrz. (...)

Stosownie do art. 603 § 1 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym od dnia 19 kwietnia 2010 r. (ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 7, poz. 45), kuratora dla osoby prawnej na podstawie art. 42 k.c. ustanawia sąd rejestrowy. Następuje to w postępowaniu nieprocesowym (art. 7 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, jedn. tekst: Dz.U. z 2007 r. Nr 168, poz. 1186 ze zm. – dalej: "u.K.Rej.S."), do którego mają zastosowanie przepisy ogólne o postępowaniu nieprocesowym (art. 506–525 k.p.c.) i przepisy o postępowaniu w sprawach z zakresu kurateli (art. 603–605 k.p.c.), jak też odpowiednio – na podstawie art. 605 k.p.c. – przepisy o postępowaniu w sprawach z zakresu opieki (art. 590–598 k.p.c.) i – na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. – przepisy o procesie.

Ustanawiając kuratora dla osoby prawnej na podstawie art. 42 k.c. sąd w zaświadczeniu określa zakres jego uprawnień. W każdym więc przypadku ustanowienia kuratora dla osoby prawnej na podstawie art. 42 k.c. o zakresie jego uprawnień rozstrzyga wydane przez sąd zaświadczenie.

Uprawnienia określone w zaświadczeniu muszą się mieścić w granicach możliwych kompetencji kuratora wskazanych w art. 42 § 2 k.c. Kompetencje te są wąsko zakreślone. Według art. 42 § 2 k.c., kurator może zostać umocowany przede wszystkim do czynności skierowanych na doprowadzenie do takiego stanu, aby osoba prawna mogła zgodnie z art. 38 k.c. działać przez swoje organy, czyli do czynności zmierzających do wyłonienia przez osobę prawną na właściwych dla niej zasadach brakujących jej organów (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7

maja 2004 r., III CK 249/03, OSNC 2005, nr 5, poz. 87). Ponadto, zgodnie z art. 42 § 2 k.c., umocowanie kuratora może objąć – na wypadek niemożności przywrócenia osobie prawnej możliwości działania przez organy – czynności skierowane na likwidację osoby prawnej. Chodzi tu o ogół czynności nieodzwonnych do likwidacji osoby prawnej, czyli do jej wyeliminowania z obrotu prawnego w drodze odpowiedniego postępowania, ze względu na niemożność wyłonienia organów potrzebnych do działania. Jeżeli jednym z celów kurateli ustanowionej na podstawie art. 42 k.c. jest likwidacja osoby prawnej w razie niemożności wyłonienia organów potrzebnych do działania, to urzeczywistnienie tego celu zakłada – jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 30 maja 2008 r., III CZP 40/08 – uprawnienie kuratora do podjęcia czynności niezbędnych z punktu widzenia tego celu. Twierdzenie o wyrażeniu przez Sąd Najwyższy odmiennego zapatrywania w wyroku z dnia 20 listopada 2009 r., III CSK 57/09, jest dyskusyjne, ponieważ zasadnicze znaczenie w rozstrzygniętej tym wyrokiem sprawie miała inna kwestia, tj. czy kurator ustanowiony na podstawie art. 42 k.c. może być uznany za organ państwowy w rozumieniu art. 271 pkt 2 k.s.h.

Zgodnie z art. 272 k.s.h., rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością dochodzi do skutku z chwilą jej wykreślenia z rejestru po przeprowadzeniu likwidacji. Otwarcie likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością następuje, w myśl art. 274 § 1 k.s.h., z dniem uprawomocnienia się orzeczenia o jej rozwiązaniu przez sąd, powzięcia przez wspólników uchwały o jej rozwiązaniu lub zaistnienia innej przyczyny jej rozwiązania. Aby zatem mogło dojść do likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, najpierw powinno nastąpić otwarcie jej likwidacji, łączące się z zaistnieniem określonego zdarzenia, którym jest m.in. prawomocne orzeczenie sądu o rozwiązaniu spółki. Skoro więc według art. 42 § 2 k.c. kurator może podjąć czynności zmierzające do likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, to musi się w nich mieścić także wystąpienie do sądu o rozwiązanie spółki, jeżeli w danym przypadku warunkiem otwarcia likwidacji spółki jest prawomocne orzeczenie sądu o jej rozwiązaniu. W przeciwnym razie umocowanie kuratora do podjęcia czynności zmierzających do likwidacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością byłoby pozbawione doniosłości prawnej.

W świetle art. 270 k.s.h. rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością może dojść do skutku tylko z przyczyn przewidzianych ustawą, przy czym – jak wynika z pkt 4 tego artykułu – nie chodzi tylko o przyczyny wskazane w kodeksie spółek handlowych; np. poza tym kodeksem przyczyny rozwiązania dotyczące także spółki z ograniczoną odpowiedzialnością określa art. 29 u.K.Rej.S. Jak wynika z wcześniejszych uwag, o rozwiązaniu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością może orzec także sąd, jeżeli pozwala na to ustawa. Do przepisów dających podstawę do orzeczenia przez sąd o rozwiązaniu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością należy także art. 42 k.c. Jeżeli mimo podjętych przez kuratora prób nie można przywrócić osobie prawnej możliwości działania przez organy, powinna istnieć możliwość jej rozwiązania przez sąd z inicjatywy kuratora wyposażonego w kompetencję do podjęcia starań o jej likwidację bez potrzeby odwoływania się do przyczyn uzasadniających orzeczenie rozwiązania wskazanych w innych przepisach. Gdyby było inaczej, ustanowienie kuratora umocowanego do podjęcia starań o likwidację danej osoby prawnej nie miałoby praktycznego znaczenia, ponieważ oparcie przez niego wystąpienia o orzeczenie przez sąd rozwiązania tej osoby na innym przepisie byłoby na ogół niemożliwe. W szczególności nie ma żadnych podstaw do oparcia przez kuratora, umocowanego do podjęcia starań o likwidację określonej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, na wymienionym w przedstawionym zagadnieniu prawnym art. 271 pkt 1 k.s.h. Zgodnie z tym przepisem, sąd poza przypadkami, o których mowa w art. 21 k.s.h. może wyrokiem orzec rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na żądanie wspólnika lub członka organu spółki, jeżeli osiągnięcie celu spółki stało się niemożliwe albo jeżeli zaszły inne ważne przyczyny wywołane stosunkami spółki, a kuratora ustanowionego dla spółki na pewno nie można utożsamiać ze wspólnikiem lub członkiem organu spółki.

Artykuł 42 k.c. stanowi zatem wystarczającą podstawę nie tylko do ustanowienia dla określonej osoby prawnej, a więc i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, kuratora wyposażonego w kompetencję do podjęcia starań o jej likwidację, ale i do orzeczenia przez sąd z inicjatywy tego kuratora o rozwiązaniu jej wobec bezskuteczności starań o powołanie brakujących organów.

Kurator ustanowiony na podstawie art. 42 k.c. dla osoby prawnej jest jej przedstawicielem ustawowym. Jak wspomniano, przepis ten pozostaje w związku z

przepisami prawa rodzinnego i opiekuńczego o kurateli i opiece, nie budzi zań wątpliwości, że w przepisach tych zarówno opieka, jak kuratela są ukształtowane z uwzględnieniem konstrukcji przedstawicielstwa ustawowego (zob. np. 159 i 181 k.r.o.); wykorzystanie konstrukcji przedstawicielstwa ustawowego w wypadku działania opiekuna i kuratora jest w ogóle założeniem obowiązującego w Polsce prawa cywilnego (zob. art. 13 § 2, art. 16 § 2, art. 17-21, 95-96 k.c.). W konsekwencji kurator w zakresie mieszczących się w granicach jego umocowania, skierowanych na wywołanie skutków prawnych w odniesieniu do podmiotu pozostającego pod kuratelą czynności, także procesowych (por. art. 66 i 67 § 1 k.p.c.), powinien działać w imieniu tego podmiotu (sfera reprezentacji). W konsekwencji mieszczące się w zakresie uprawnień objętych zaświadczeniem wydanym kuratorowi czynności procesowe, zmierzające do likwidacji określonej osoby prawnej, powinny być podejmowane przez kuratora w imieniu tej osoby, ona więc powinna być stroną, a kurator jedynie jej reprezentantem przy ich podejmowaniu (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2008 r., III CZP 40/08).

Praktyka – znajdująca wyraz również w niniejszej sprawie – inicjowania przez kuratora we własnym imieniu postępowania o rozwiązanie osoby prawnej, dla której został on ustanowiony, jest zatem nieprawidłowa. Stwarza przy tym problemy związane z reprezentacją tej osoby w postępowaniu o rozwiązanie. Skoro uważa się, że kurator ustanowiony dla osoby prawnej na podstawie art. 42 k.c. nie jest jej reprezentantem, powołuje się do jej reprezentowania w tym postępowaniu – napotykać przy tym niemałe trudności jurydyczne – dodatkowego kuratora procesowego, co jest rozwiązaniem sztucznym i niezrozumiałym, a przy tym niepotrzebnym do ochrony jej interesów. Przedstawione przesłanki zastosowania art. 42 k.c. wskazują jednoznacznie na to, że ustanowienie na podstawie tego przepisu kuratora dla osoby prawnej niemogącej prowadzić swych spraw z powodu braku powołanych do tego organów służy nie tylko ochronie bezpieczeństwa obrotu prawnego, ale i interesów tej osoby.

Wyłania się istotne pytanie, w jakim trybie powinno się toczyć postępowanie o rozwiązanie osoby prawnej zainicjowane w jej imieniu przez kuratora ustanowionego na podstawie art. 42 k.c.

W niniejszej sprawie wszczęto proces, o czym przesądziło – błędne, jak wyjaśniono – odwołanie się do art. 271 k.s.h., wyraźnie wskazującego na tryb procesowy w sprawach o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z przyczyn określonych w pkt 1 i 2 tego przepisu. W przypadkach jednak, o których mowa w art. 21 k.s.h., także wspomnianych w art. 271 k.s.h., orzeczenie o rozwiązaniu spółki kapitałowej zapada w postępowaniu nieprocesowym toczącym się przed sądem rejestrowym; tak samo jest w przypadku, którego dotyczy art. 623 § 3 k.s.h. Podobnie w postępowaniu nieprocesowym toczącym się przed sądem rejestrowym zapada orzeczenie o rozwiązaniu osoby prawnej wpisanej do rejestru przedsiębiorców z przyczyny określonej w art. 29 u.K.Rej.S. Analogiczne rozwiązanie zawierają też przepisy art. 31 i 32 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. - Prawo o stowarzyszeniach (jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 ze zm.).

Brak wyraźnego przepisu przewidującego tryb postępowania nieprocesowego w sprawach o rozwiązanie osoby prawnej z inicjatywy kuratora ustanowionego na podstawie art. 42 k.c. mógłby przemawiać – mimo zarysowującej się w ustawodawstwie tendencji do kierowania spraw o rozwiązanie osoby prawnej z określonych ustawą przyczyn do postępowania nieprocesowego – za ich rozpoznawaniem w procesie, zgodnie z regułą wyrażoną w art. 13 § 1 k.p.c. Przyjęte w tym przepisie rozwiązanie nie zawsze jednak zapobiega powstawaniu wątpliwości co do właściwego trybu postępowania, czego przykładem mogą być sprawy o podział rzeczy wspólnej *quoad usum* (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2007 r., III CZP 94/07, OSNC-ZD 2008, nr D, poz. 96) oraz sprawy o stwierdzenie nieważności (nieistnienia) uznania dziecka (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2003 r., III CZP 94/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 32). W odniesieniu do spraw, w których powstają takie wątpliwości, ustalenie właściwego trybu postępowania wymaga bardziej złożonej analizy. Jest ona potrzebna także co do spraw o rozwiązanie osoby prawnej z inicjatywy kuratora ustanowionego na podstawie art. 42 k.c.

Podstawowym założeniem procesu jest istnienie dwóch przeciwstawnych stron prowadzących spór o prawo. W omawianych sprawach, oprócz reprezentowanej przez kuratora osoby prawnej, która ma być z jego inicjatywy rozwiązana, mogą nieraz wystąpić także inne osoby, ale niekoniecznie o przeciwstawnych, warunkujących proces interesach, one też bowiem mogą dążyć

do rozwiązania osoby prawnej reprezentowanej przez kuratora. O wiele jednak częściej może być tak, że – jak w niniejszej sprawie – inne osoby mogące wziąć udział w postępowaniu w ogóle nie wystąpią. Wówczas nie powstanie nawet pozór sytuacji warunkującej proces, chyba że zostaną podjęte zakwestionowane wcześniej zabiegi, polegające na przeciwstawieniu kuratora (aby mógł zostać powodem) osobie prawnej, dla której został on ustanowiony (aby mogła zostać pozwany), i powołaniu dla niej jeszcze jednego kuratora. Niemożność ziszczenia się w rozpatrywanych sprawach podstawowego założenia warunkującego proces pozwala wywieść z art. 42 k.c. normę poddającą te sprawy rozpoznaniu w postępowaniu nieprocesowym.

Wniosek ten znajduje potwierdzenie w art. 271 k.s.h. Mimo wyrażonego w art. 13 § 1 k.p.c. domniemania rozpoznawania spraw w trybie procesowym, w art. 271 k.s.h. zastrzeżono ten tryb w odniesieniu do spraw o rozwiązanie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z przyczyn określonych w pkt 1 i 2 tego przepisu. Zastrzeżenie to może mieć sens tylko przy założeniu ustawodawcy, że w braku takiego zastrzeżenia sprawy o rozwiązanie osoby prawnej przez sąd podlegają rozpoznaniu w postępowaniu nieprocesowym, a więc co do zasady są one wyłączone spod działania reguły wyrażonej w art. 13 § 1 k.p.c.

Wniosek ten potwierdzają też przytoczone przepisy dotyczące podobnych spraw o rozwiązanie osoby prawnej, poddanych rozpoznaniu w postępowaniu nieprocesowym przed sądem rejestrowym. Ponadto przez analogię do tych przepisów w sprawach o rozwiązanie osoby prawnej z inicjatywy kuratora ustanowionego na podstawie art. 42 k.c. za właściwy należy uznać sąd rejestrowy (zob. np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2001 r., III CZ 4/01, OSNC 2001, nr 12, poz. 184). Do postępowania nieprocesowego przed sądem rejestrowym w tych sprawach mają zastosowanie zgodnie z art. 7 u.K.Rej.S. i art. 694¹ k.p.c. przepisy ogólne o postępowaniu nieprocesowym (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2007 r., III CZP 7/07, OSNC 2008, nr 1, poz. 8 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 2010 r., V CSK 409/09, "Monitor Prawniczy" 2011, nr 21 dodatek, s. 16) oraz odpowiednio – na podstawie odesłania zawartego w art. 13 § 2 k.p.c. – przepisy o procesie.

Podsumowując, kurator ustanowiony na podstawie art. 42 § 1 k.c. dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością może, jeżeli został do tego umocowany w wydanym mu zaświadczeniu, wystąpić do sądu rejestrowego w imieniu reprezentowanej spółki z wnioskiem o jej rozwiązanie w postępowaniu toczącym się w trybie nieprocesowym.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak na wstępie (art. 390 § 1 w związku z art. 397 § 2 k.p.c.).